

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Kateřina Brzáková Beksová

GERIATRICKÁ PROBLEMATIKA V PASTORÁLNÍ PÉČI
(Postulát křesťanské etiky v péči o seniory)

Geriatric problems in pastoral care
(The precondition of Christian ethics in care of the old people)

Autoreferát doktorské disertační práce

Praha, 2008

Předkladatel doktorské disertační práce:

Mgr. Kateřina Brzáková Beksová

Doktorský studijní program: Teologie
Studijní obor: Husitská teologie

Školitelka: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Oponenti doktorské disertační práce:

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne

v na

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou komise
byl jmenován

.....

**Předseda
oborové rady:**

**Děkan
fakulty:**

UK v Praze HTF

UK v Praze HTF

ÚVOD

Stárnutí populace je globálním fenoménem a očekávání postupné geriatrizace společnosti, které zpravidla vyplývá z relativní bilance natality a absolutního poklesu mortality, je v České republice vesměs ageistické. Zvyšováním životního standardu, zlepšením stravy, zdokonalováním zdravotní péče a solidárností sociálního systému bude v České republice stále narůstat počet seniorů, jejichž průměrný věk činí téměř 79 let. Odhady moderní vědy a politicko-hospodářská očekávání dokonce vypovídají o dalším prudkém nárůstu subpopulace starších ještě po roce 2010. Lze tedy avizovat zvýšení poptávky současné a potenciální stárnoucí generace po alternativách geriatrické péče.

Kvantitativní zlom v oblasti stárnutí a předpoklad novodobé masivní proměny veškeré terapeutické i neterapeutické pomoci seniorům přispěl k transformaci zdravotnictví, sociální péče, farmaceutického průmyslu a dalších na tyto obory navazujících resortů. V důsledku obecné úzkosti z nepředstavitelného poklesu produktivity a výkonu se v člověku probouzejí spontánní obranné mechanismy. Současný senior zpravidla nehledá cestu k zastřešení prožitého života, ani se nesnaží pátrat po integrálních hodnotách; snaží se pozastavit stárnoucí proces a tabuizuje souslednost přirozených mechanismů. Medicína zvyšuje délku dožití. Daří se jí oddalovat smrt, prodlužuje dobu mezi počátkem onemocnění a smrtí.

Zdůrazňuje se také prevence v oblasti fyziologické degenerace a pomalu se rodí osvěta v otázkách terminálního utrpení. Setkáváme se dokonce i s postupně rostoucí potřebou saturace lidské spirituality; přibývá nábožensky pasivních seniorů, kteří mezi svoje poslední záležitosti začleňují duchovenskou podporu a pastorální péči. Název geriatrická problematika v pastorální péči chce vyvolat diskuzi nad nutností teologické reflexe výše zmíněného fenoménu. Primární intencí textu je proto hledání integrálních prvků stáří se zvláštním zřetelem na oblast duchovní.

„Vyzrálé, jasné stáří má své specifické vnější poznávací znaky. Nelze je zakrýt a nelze je ani přehlédnout,“¹ uvádí Haškovcová. Dosavadní gerontologické teorie tematizují stáří jako problém biologické involuce, poklesu psychických funkcí a sociální proměny. Pro potřeby duchovenské služby však dosud chybí komplexní propojení na úrovni hodnotové a spirituální. Práce navazuje na současnou odbornou literaturu zabývající se geriatrickou péčí a nově ji doplňuje o etické hledisko proměny lidských kvalit v závěru života. Klade také důraz na českou veřejností málo uznávaný význam pastorační péči o seniory.

Starý člověk hledá oporu a možnost sdílení, potřebuje stabilní duchovní zázemí, modlitbu či útěchu. Z podtitulu vyplývá, že východiskem této práce je předpoklad výsostného etického přístupu k člověku, ve své podstatě postulujícího lásku

¹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990, 407 s. ISBN 80-7038-158-2, s.21.

a starostlivost. Mezi poslední věci člověka patří životní bilance i transformace motivů a potřeb. Senioři většinou úročí svoji minulost a zrcadlí ji do smysluplnosti prožívané přítomnosti i očekávané blízké budoucnosti. Pro uskutečnění výše popsaného záměru je výchozím účelem disertace požadavek komplexních validních hledisek pro pastorační praxi, neboť skutečnost kvantitativní proměny populace se významně dotýká i obecně křesťanské etiky.

„Ať promluví léta, ti, kteří mají let mnoho, ať s moudrostí seznamují. Avšak je to duch člověku daný, dech Všemocného, jenž lidi činí rozumnými.“ [Jb 32,7-8] Zásadou hospicové a zároveň paliativní koncepce terminální péče se v naší zemi pomalu rekonstruuje zlomek křesťanských ideálů, které by však měly spoluutvářet vzdělávání na základní úrovni. Z pohledu biblického je vážnost a úcta ke stáří zřetelně vyjádřena ve čtvrtém přikázání Desatera, jež zdůrazňuje přímo povinnost ctít a respektovat své rodiče (tedy i prarodiče apod.) - Ex 20,12; Dt 5,16; Mt 15,4; 19,19. Specifičnost křesťanské etiky spočívá v úctě k člověku v každé jeho vývojové etapě. Je založena na pojetí lidské důstojnosti z hlediska úcty k životu, ke každé jeho části - tedy i ke stáří. Starému člověku, byť je jakkoli poznamenán nejrůznějšími ztrátami, nelze upírat právo na důstojné místo v žádném lidském společenství, jehož znakem by měla být určitá míra odpovědnosti za každého jejího člena.

Hodláme zdůraznit křesťanské motivy, které v tomto smyslu překonávají běžný etický relativismus. Křesťanská etika

vyznává jistý hodnotový kodex, který předpokládá konkrétní způsoby lidského jednání. Z tohoto hlediska je stáří ceněno jako sociální „poklad“, nikoli „odpad“, který společnost zatěžuje. Církev si např. velmi považuje modliteb starých lidí. Karl - Heinz Peschke uvádí: „Vnitřní uctivé smýšlení se musí projevit ve vnějších znameních úcty.“ Zájem o záležitosti stáří a ochota pomáhat z tohoto pohledu stojí na pilířích lásky a vděčnosti. Peschke opět zdůrazňuje, že: „*Láska a vděčnost musí dospět k vyjádření ve slově a činu.*“²

Stáří a smrt patří neoddělitelně k lidskému údělu. Dle Eriksona se stařecký život završuje v úsilí o integritu a jeho psychologická úspěšnost spočívá ve splňování tohoto úkolu. Variabilita stáří je kromě vnitřní dispozice a vnějších vlivů do jisté míry určena životní orientací a vírou. Ptáme se tedy, zda křesťanská víra ovlivňuje podobu stárnoucího procesu a zda napomáhá akceptaci utrpení a smrti. Křesťansko-etické hledisko odvozuje hodnotu života z Božího obdarování, liší se tedy od hlediska apriori nenáboženského.

Charakter této práce je veden intencí tematizovat a kompletovat problematiku stáří, umírání a smrti pro potřeby duchovních k vykonávání pastorální péče. Zároveň je určena pro potřeby pomáhajících zdravotníků, sociálních pracovníků (osobních asistentů i pracovníků v přímé obslužné péči) v institucionální či v domácí péči, dále pak pomáhajícím odborníkům i laikům, jejichž

² PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Z němec. orig. Christliche Ethik (Spezielle Moralthologie) přel. marek Skovajsa. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999, 696 s., ISBN 80-7021-331-0.

snahou zůstává altruistický zájem na kvalitě závěru života seniorů a v jejichž kvalifikovaném vzdělání absentuje znalost významu pastorační práce duchovních.

Pro účely předkládané práce byl zároveň vytvořen a zpracován dotazník, který orientačně mapoval zaujatost veřejnosti výše popsaným jevem a je přílohou disertace. Zmiňovaná pilotní studie si však nenárokují zásadní místo ve vlastním textu práce; jejím úkolem je pouze doplnění teoretického materiálu praktickým zjištěním, potvrzujícím validitu a oprávněnost uváděných závěrů. Přikládané šetření mělo především poukázat na nutnost teologické reflexe stávající poptávky po neterapeutické a spirituální podpoře a zajímalo se o signifikantní křesťanské hodnoty, zastoupené ve vškeré péči o seniory.

OBSAH A STRUKTURA PRÁCE

Předkládaná práce je členěna do čtyř dále dělených kapitol. První část se zabývala pojmem stáří a posledními věcmi člověka na teologicko-filozofickém a gerontologickém pozadí. Snažila se vyvrátit fobické společenské představy o stárnutí a oponovala auto- i heterostereotypům segregujícím stáří, biblickou a filozofickou obhajobou integrálních hodnot a kladných atributů stáří i smrti. Věkovou diskriminaci jsme vyvraceli na základě starozákonní zvěsti o postulátu důstojné pozice starších a novozákonním pojetím ochranné agapé vůči nejslabším článkům lidského obcenství. Podkapitola „Selektované filozofické výpovědi o stáří“ pojednala o starořeckých etických imperativech. Zástupně charakterizovala poslední věci člověka a ideu dobra u Aristotela, přirozenost smrti ve filozofii Marca Aurelia a spolu se Senecou uvažovala o smysluplnosti stáří. Gerontologické stanovisko je také součástí první kapitoly, jejímž úkolem bylo vymezení a charakterizování stáří.

Primárním úkolem první poloviny práce je tematizovat stáří a na základě křesťanské etiky obhájit humánně-sociální stanovisko ve prospěch starého člověka s ohledem na jeho všestrannou podporu. Zvláštní pozornost si zasluhuje emoční a z hlediska sociálního pak také komunikační rovina stárnutí s ohledem na ohrožení intimity a často nedostatečnou stimulaci seniora v ústavní péči.

Druhá kapitola přímo navazuje na první oddíl a zabývá se projevy lidského stárnutí skrze fyziologické proměny a následné reakce na změny. Shrnuje psychologii stárnutí a také problematiku sociability starých lidí. Podkapitole s tematikou sociální gerontologie byla věnována zvláštní pozornost, prokazující úzkou souvislost se spiritualitou a náboženskostí. Pro lepší porozumění geriatrické situaci se tato část práce podrobněji věnovala tématům: domovu a rodině, osamělému stáří a izolační úzkosti a především základnímu požadavku lásky mezi generacemi. Další pojednání o projevech stáří bylo zaměřeno na nemocné a patologické stáří se selektivním výběrem nejčastějších geriatrických syndromů včetně bolesti, deprese a demence potenciálně ohrožujících kvalitu života. Závěr druhé kapitoly reflektoval škálu nejvýznamnějších geriatrických potřeb.

Zatímco první dvě kapitoly vysvětlovaly pojmy stáří, potenciální proměny a ztráty, třetí kapitola řešila základní předpoklady smyslu péče o seniory. Tematizovala novodobé fenomény pomáhání: kvalitu života a její vliv na poslední ontogenetickou etapu, péči o duši a sociální lidství a také důstojnost jako primární předpoklad účivé pomoci a sociální opory.

„Tam, kde chybí úcta a důstojnost, tam chybí duch,“ říká Hogenová.³ Proto byla důstojnosti věnována zvláštní pozornost, speciálně prostřednictvím požadavků empatie, etických zásad pro

³ HOGENOVÁ, Anna. *Proč nerozumíme „důstojnému“?* In: *Jak pečujeme o svou duši*. Praha: PedF 2008, ISBN 978-80-7290-349-8, s. 159.

pomáhání, hodnotové preference a integrity jako cíle stárnutí. Podkapitolu důstojnosti pak ještě doplnilo krátké pojednání o fenoménu viny, o bioetice jako východisku pro veškerou péči a o důstojnosti umírání a smrti, které provázaly třetí a následující poslední kapitolu.

Závěrečná, čtvrtá část se věnovala předpokladům pastorační služby poskytované starším lidem. Charakterizovala pastorační poslání, východiska pastorální teologie a poukazovala na smysl a kompetence pastorační služby. Kapitola „Východiska pastorační služby poskytované starším lidem“ se zaměřila na duchovní úkol v prefinálním stádiu života, kterým je útěcha nemocným s příklonem k nadčasovým nemateriálním hodnotám, řešení viny, bilance svědomí a odpuštění hříchů, víra, naděje, láska a příprava na smířlivý konec. Posláním církve pak zůstává imperativ vztažnosti člověka k člověku a člověka k Bohu. Opatrný uvádí, že „pastorace znamená zabývání se lidmi v konkrétních životních podmínkách“ a že „jejím posláním je řešit konkrétní problémy konkrétních lidí ve světle a síle evangelia.“⁴

Stáří jako „podzim“ přináší sklizeň celoživotních rozhodnutí. Výsledky svých životních voleb sčítáme na konci cesty a zpětnou vazbou je naše svědomí a stud.⁵ Svědomí, stud a pokora jako regulační složky našeho charakteru spoluurčují důstojnost

⁴ OPATRŇY, Aleš. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 231 s. ISBN 80-7192-930-1, s. 9.

⁵ KŘIVOHLAVÝ, Jaro, KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek cesty*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1995, 93 s. ISBN 80-85495-43-0, s. 7-11.

a zároveň mají účast na „posledních věcech člověka“, neboť od obsahu svědomí se také odvíjí spokojenost ve stáří. A integrální spokojenost na konci cesty je jednou z determinant kvality života. Celá třetí a čtvrtá část je provázána jednotnou myšlenkou na etické předpoklady sociálního i pastorálního pomáhání.

V druhé polovině práce je pak pojem stáří konfrontován s blízkostí konce života a smrtí. Cílem předposlední kapitoly je obhajoba morálních principů v geriatrické pomoci se zvláštním zřetelem na empatickou vybavenost pomáhajících, respektování hodnotové preference s ohledem na fenomén viny jako potenciální překážky na cestě k dosažení životní integrity. Závěrečné pojednání o pastorální péči vychází z předpokladů pastorální teologie a vysvětluje útechu nemocných jako poslání zaměřené především na starostlivou péči o staré lidi, kterým se v terminální úzkosti nedaří porozumět smyslu života.

V předložené práci bylo ukázáno, že etické chápání geriatrické problematiky dokládá již Starý i Nový Zákon, ale i nekřesťanská starověká moudrost. Cílem práce, s názvem Geriatrická problematika v pastorální péči a podnázvem Postulát křesťanské etiky v péči o seniory, byla obhajoba mravních hodnot, zásadních pro humánnost přístupu ke stáří současné české společnosti.

Výchozím předpokladem disertace bylo teoretické zpracování nejdůležitějších gerontologických otázek v kompletním rámci všech aspektů stárnutí lidského jedince se zvláštním zřetelem

na etické a teologicko-existenciální stanovisko. Bylo pojednáno o předpokladech osobní i společenské adaptace na stáří, která vyplývá z kognitivní proměny. Tato proměna spočívá v obnově elementární podstaty člověka, usilujícího o dobro. Podařilo se prokázat, že zlepšení geriatrické problematiky se neuskuteční bez nutné proměny názorového stereotypu, palčivě postrádajícího duchovní rozměr.

Tato práce si nárokuje svoje místo v aktuální transformaci praktické teologie a chce najít uplatnění mezi duchovními, praktikujícími pastorem u starších věřících (i u nábožensky pasivních starých lidí, hodlajících využívat církev v předfinálním vývojovém stadiu). Zprostředkování rámcové filozoficko-teologické vybavenosti je pak určeno pomáhajícím (zdravotníkům, sociálním pracovníkům v přímé obslužné či asistenční péči i dobrovolným laikům a příbuzným), kteří se na podpoře starých lidí podílejí.

Podařilo se obhájit vztažnost všech sfér lidského života ke křesťanským hodnotám, bez kterých nelze překonat současný etický pluralismus. Stávající česká geriatrická situace tedy představuje výzvu teologii k reflexi. Předkládaná geriatrická problematika v pastorální péči je specifická teoretickou kompletační nejvýznamnějších gerontologických, teologických a eticko-filozofických aspektů stáří. Nově geriatrickou otázku doplňuje o rovinu postojovou, hodnotovou a pastorální, přičemž odmítá současné společenské trendy pohrdání nevykonností, zdůrazňování ekonomicko-hospodářské nadbytečnosti starých lidí

a zdeformované představy o nutnosti zapírání přirozeného stárnoucího procesu.

V úvodu byla vznesena hypotéza o postojové determinaci, kterou spoluutváří obecně společenská představa v interakci s jejím jádrem – rodinou a samotným individuem seniora. Následně bylo nabídnuto řešení: vyvrátit negativní stereotypy ve stáří zřetelným biblickým poselstvím o skrytém Božím záměru s individuální dlouhověkostí, o spontánní akceptaci kladných i patologických podob sění a o jeho kompetencích pro významné Bohem svěřené úkoly.

Anna Hogenová hovoří o možnostech bytí, když říká, že: „Dnešní Dasein (bytí „zde a nyní“) je velmi jednoduché. Otevírá možnost „mít a nemít“, „vlastnit a nevlastnit“.“⁶ Otázkou zůstává, co je v životě podstatné, o co máme usilovat, co máme či nemáme vlastnit, abychom žili důstojný život. Je to teoretická i praktická snaha o přirozené dobro, o kontemplaci nad přirozeností bytí. Je to zároveň myšlenka na fakticitu umírání a smrti, na základní kauzalitu všeho živého. Musíme si uvědomit, že: „Život je jen tam, kde vcházení je provázáno současným zacházením.“⁷

Zásadou pro pochopení stáří a jeho přirozenou obhajobu je uvažovat o stáří s předstihem; v mladistvé radosti a potenci následovat cesty svého srdce, ale zároveň včas pamatovat

⁶ HOGENOVÁ, Anna. Ztracený domov a příroda. IN: K fenoménu pohybu a myšlení. Praha: Eurolex Bohemia 2006, ISBN 80-86861-72-4, s. 269.

⁷ HOGENOVÁ, Anna. *Ztracený domov a příroda*. IN: K fenoménu pohybu a myšlení. Praha: Eurolex Bohemia 2006, ISBN 80-86861-72-4, s. 273.

na pomíjivost (protože každá etapa lidské existence by měla být prožívána, nikoli jen přežívána). [Kaz 11,8-9] Písmo přímo dokládá, že důstojné místo pro stáří je v centru společenství, nikoli v izolaci. Nabádá také k úctě a k využívání empirické moudrosti a kontemplativního významu starších. Ze snahy o porozumění reakcím na degenerativní proměny (v kapitole 2.1) vyplynulo, že stařecká moudrost není vrozenou kvalitou, nýbrž osobním úsilím pěstovanou entitou, která vyžaduje náročnou kompletní sebereflexi člověka.

Celkový přínos disertace pak tkví ve specifickém uchopení konkrétní oblasti pastorální teologie a ve zdůraznění jejího zastřešujícího poslání vyjevovat individuální smysl i obecnou podstatu služby konkrétnímu člověku, a tím i služby Bohu.

TEORETICKÝ A PRAKTICKÝ PŘÍNOS DISERTAČNÍ PRÁCE

Na základě zkušenosti nedostatečné informovanosti budoucích duchovních ve specifických oblastech poslední etapy lidského života je základním motivem textu doplnit absenci gerontologické průpravy duchovního, který aspiruje na pastýřskou činnost se starými lidmi. Na druhé straně vzniká sekundární didaktický záměr humanizovat teoretickou přípravu na sociálně pomáhající profese, ve kterých dosud schází základní filozoficko-teologické povědomí. Přestože se jedná o problematiku aktuální a běžnou, v nabídce české literatury tematizovaná geriatrická otázka, která by se opírala o křesťanské ideály, chybí, nebo je výhradní produkcí hospicových hnutí.

Cílovými skupinami, na které se práce zaměřuje jsou duchovní, kteří postrádají specifickou teoretickou přípravu v oblasti tělesné, duševní a společenské determinace stáří, jež je výchozí pro první polovinu textu. Zprostředkování filozoficko-teologické vybavenosti je pak určeno pro pomáhající (zdravotníky, sociální pracovníky v přímoobslužné i asistenční péči i pro dobrovolné laiky či příbuzné, kteří se na podpoře starých lidí podílejí). Základní intencí práce je vztažení všech sfér lidského života ke křesťanským hodnotám, bez kterých nelze překonat současný český etický relativismus.

**SEZNAM PUBLIKOVANÝCH PRACÍ, KTERÉ SE
VZTAHUJÍ K PŘEDKLÁDANÉ PRÁCI**

Brzáková Beksová Kateřina. *„Jak rozumíme stáří a co o „posledních věcech člověka“ mínili filozofové Aristoteles, Aurelius a Seneca.“*

In: Teologická Revue, vydává HTF UK v Praze 1/2005, ISSN 1211-7617, 76. ročník, s. 88-95.

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ PRAMENY, LITERATURA A DALŠÍ ODBORNÉ ZDROJE

A) PRAMENY

1. *BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Ekumenický překlad, přeložily ekumenické komise pro Starý a Nový zákon. 7. přepracované vydání (5. vydání v ČBS). Praha: Česká biblická společnost, 1996, ISBN 80-85810-11-5.
2. *Doporučení Rady Evropy č. 1418/1999*. „O ochraně lidských a důstojnosti nevyléčitelně nemocných a umírajících.“ („Charta práv umírajících“) Z angl. přel. Zdeněk Bystrický, Hospicové občanské sdružení Cesta domů, přijato parlamentem ČR 25.6.1999.
3. *Charly seniorů a chronicky nemocných*. Soubor dokumentů. Praha: Česká alzheimerská společnost, Praha: 2001, z angl. přel. Iva Holmerová.

B) SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

1. ABBEY, Jenny. *Stárnutí, demence a paliativní péče*. In: O'Conner, M., Aranda, S.: Paliativní péče pro sestry všech oborů. 1. české vyd., z 2. vyd. angl. originálu přel. Jana Heřmanová. Praha: Grada, 2005, 324 s., ISBN 80-247-1295-4.
2. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozšířené vyd. Z řeč. přeložil Antonín Kříž, 2., rozšířené vydání, Praha: vydal Petr Rezek, 1996, 493 s. ISBN 80-901796-7-3.

3. AURELIUS, Marcus, Antonius. *Hovory k sobě*. z řeč. přeložil Rudolf Kuthan, Svoboda, Praha, 1969, 8. vyd. tohoto překladu, 174. s., ISBN 80-204-0799-5.
4. BECKER, B. *The holistic nature of palliative care*. In: Ošetřovatelství na prahu 3. tisíciletí: sborník příspěvků II. konference s mezinár. účastí, Velká Bystřice, [6.-7. září 2000]. Poř. J. Marečková, V. Vránová. 1. vyd. Praha: Galén, 2000. 142 s. ISBN 80-86257-21-5.
5. BRABEC, Ladislav, *Křesťanská thanatologie*. Praha: GEMMA 89, 1991. 118 s., ISBN 80-852206-06-4.
6. BRZÁKOVÁ BEKSOVÁ, Kateřina. *Jak rozumíme stáří a co o "posledních věcech člověka minili" Aristotelés, Aurelius a Seneca*. In: Theologická revue. Čtvrtletník UK v Praze, HTF. ISSN 1211-7617, roč. 76, 2005, č. 1, s. 88-95.
7. BUIJSSEN, Huub. *Demence*. 1. vyd. z angl. orig. The Simplicity of Dementia, přel. Hana Kašparovská. Praha: Portál, 2006. 132 s., ISBN 80-7367-081-X.
8. ĎOUBAL, Stanislav, KLEMERA, P., FILIPOVÁ, M., DOLEJŠ, J. *Teoretická gerontologie*. 1. vydání, Praha: Karolinum, 1997. 103 s. ISBN 80-7184-481-0.
9. FRANKL, Viktor, Emil. *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Z německého originálu Ärztliche Seelsorge Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse přeložil Vl. Lochmann. Cesta, Brno, 1996. 237 s. ISBN 80-85319-50-0.

10. FRANKL, Viktor, Emil. *Vůle ke smyslu. Vybrané přednášky o logoterapii*. 2. české vyd. Z něm. přel. Vl. Jochmann, Brno, Cesta, 1997. 212 s. ISBN 80-85319-63-2.
11. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990, 407 s. ISBN 80-7038-158-2.
12. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. 1. vyd. Praha: Karolinum (Galén), 2000. 191 s. ISBN 80-7262-034-7.
13. HEJLEK, Aleš. *Eutanazie*. In: Mezi biblí a medicínou. Sborník přednášek a stručná historie Sdružení křesťanských zdravotníků v ČR. Albrechtice: Nakl. křesťanský život, 2007. 155 s., ISBN 798-80-7112-121-3, s. 71-81.
14. HEJLEK, Aleš. *Pobrdání stáří – „duch dnešní doby“*. In: Mezi Biblí a medicínou. Sborník přednášek a stručná historie Sdružení křesťanských zdravotníků v ČR. Albrechtice: Nakl. křesťanský život, 2007. 155 s., ISBN 798-80-7112-121-3, s. 53-71.
15. HOCKING, Michael. *Ministry to the Dying*. In: A Handbook of pastoral work, revised edition, London and Oxford: Mowbray, 1985, pg. 85-95.
16. HOGENOVÁ, Anna. *Chvála neužitečnosti*. In: K filosofii výkonu. Praha: Eurolex Bohemia 2005. ISBN 80-86861-35-X.
17. HOGENOVÁ, Anna. *Proč nerozumíme „důstojnému“?* In: Jak pečujeme o svou duši. Praha: PedF 2008, ISBN 978-80-7290-349-8.

18. HOGENOVÁ, Anna. *Ztracený domov a příroda*. IN: K fenoménu pohybu a myšlení. Praha: Eurolex Bohemia 2006, ISBN 80-86861-72-4.
19. HOLMEROVÁ, Iva. *Demence – obbrožení kvality života mnoha lidí*. In. Gerontologické aktuality, Časopis České alzheimerovské společnosti vyd. ve spolupráci s Českou gerontologickou a geriatrickou společností. Praha: Gema, 2001. 1/2001, ISSN 1213-4074.
20. HOLMEROVÁ, Iva. *Současná situace pacientů postižených demencí a jejich rodin*. In: Sestra, Tématický sešit – Geriatrie, 11, 2001, 11, s. 29-36.
21. HONZÁK, Radkin. *Deprese. (Depresivní nemocný v nepsychologické ordinaci.)* 1. vyd., Praha: Galén, Karolinum, 1999. 111 s. ISBN 80-85824-95-7.
22. HONZÁK, Radkin. *Komunikační pasti v medicíně. Praktický manuál komunikace lékaře s pacientem*. 1. vyd. Praha: Karolinum, Galén, 1997, 151 s., ISBN 80-85824-60-4.
23. JIRÁK, Roman. *Stáří versus demence*. Psychologie dnes. Psychologie, psychoterapie, životní styl. Vydává portál, Praha: 2006, ISSN 1212-9607, roč. 12, č. 7-8.
24. JIROUDKOVÁ, Alena. *Definování jednotlivých typů péče*. In: I. konference komunitní péče o staré občany (sborník příspěvků). Praha: MZ ČR 26.-27. října 1995, s. 55-58.

25. JUNG, Carl, Gustav. *Člověk a duše*. Z celého díla 1905-1961 vybrala a vydala Jolande Jacobi. Z něm. orig. přel. Karel Plocek, 1. české vydání, Praha: Academia, 1995, 277 s. ISBN 80-200-0543-9.
26. KALVACH, Zdeněk. *K pojetí geriatrické medicíny a diferencované geriatrické péče*. Časopis lékařů českých, 2001, roč. 140, č. 22, s.679-682.
26. KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese. Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 4. vyd.Praha: Portál, 2000. 147 s. ISBN 80-7178-429-X.
27. KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. 1. vyd. Praha: Triton, 2002. 276 s. ISBN 80-7254-235-4.
28. KOUKOLÍK, František, JIRÁK, Roman. *Diagnostika a léčení syndromu demence*. 1. vydání, Praha: Grada Publishing, Avicenum, 1999, 161 s. ISBN 80-7169-716-8.
29. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek cesty*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1995, 93 s. ISBN 80-85495-43-0.
30. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pastorální péče*. Praha: Křesťanské nakladatelství Oliva, Evangelikální teologický seminář v Praze, 2000. 177 s. ISBN 80-85942-42-9.
31. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie nemoci*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002, 200 s., ISBN 80-247-0179-0.
32. KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Pastorace v mimořádných případech*. Bratislava: Evang. církev metodistická, 1992, 71 s., ISBN 80-85013-24-X.

33. KÜBLER-ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti a umírání. Co by se měli lékaři, sestry, duchovní a lidé naučit od umírajících*. 1. vyd. Z angl. orig. On Death and Dying, přel. J. Královec. Turnov: Arica ve spolupráci s nadací Klíček, Praha, 1992. 251 s. ISBN 80-900134-6-5.
34. LIGUŠ, Ján. *Teologická reflexe komunikačních procesů. prakticko-teologická explikace*. In.: Theologická revue, čtvrtletník UK, Praha: UK HTF, roč. 70, 1999, č. 2, s. 39-54.
35. MAREK, Josef, KALVACH, Zdeněk, SUCHARDA, Petr a kol. *Propedeutika klinické medicíny*. 1. vyd. Praha: Triton, 2001. 652 s., ISBN 80-7254-174-9.
36. OPATRŇÝ, Aleš. *Cesty pastorace v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 231 s. ISBN 80-7192-930-1.
37. PACOVSKÝ, Vladimír. *Geriatric. Geriatrická diagnostika*. 1. vyd., Praha: Scientia Medica, 1994, 150 s., ISBN 80-85526-32-8.
38. PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990, 135 s. ISBN 80-201-0076-8.
39. PATOČKA, Jan. *Péče duši I.* (sebrané spisy Jana Patočky, svazek I, stati z let 1929 - 1952, nevydané texty z padesátých let, sebrané spisy vydávají I. Chvatík a P. Kouba), Praha: Oikoymenh, 1996. 505 s. ISBN 80-86005-24-0.
40. PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Z němec. orig. Christliche Ethik (Spezielle Moraltheologie) přel. marek Skovajsa. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999, 696 s., ISBN 80-7021-331-0.

41. PICHAUD, Clément, THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Z francouz. orig. Vivre avec les personnes âgées přeložila Abigail kozlíková. 1.vyd., Praha: Portál, 1998, 156 s., ISBN80-7178-184-3.
42. RHEINWALDOVÁ, Eva. *Novodobá péče o seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 86 s. ISBN 80-7169-828-8.
43. ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života. Základní otázky lékařské etiky*. 1. vyd. Z něm. orig. Würde des Lebens přel. M. Skovajsa. Praha: Vyšehrad, 1999, 107 s. ISBN 80-7021-302-7.
44. RUCKI, Štěpán. *Úcta ke životu*. In: Mezi biblí a medicínou. Sborník přednášek a stručná historie Sdružení křesťanských zdravotníků v ČR. Albrechtice: Nakl. křesťanský život, 2007. 155 s., ISBN 798-80-7112-121-3, s. 105-112.
45. SALAJKA, Milan. *Křesťanská církev ve své duchovní aktivitě a práci. (Obzor praktické a pastorální teologie.)* 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 1998. 181 s. ISBN 80-7184-655-4, s. 108-109; 174-181.
46. SENECA, Lucius, Annaeus. *Výbor z listů Lucilioví*. Z lat. orig. přeložil Bohumil Ryba, 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969, 282 s.
47. SLABÝ, Adolf. *Pastorální medicína a zdravotní etika*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. 86 s. ISBN 80-7066-411-8.
48. SMILEK, Pavel. *Biblický pohled na zdraví a nemoc aneb postoj křesťana ke nemoci*. In: Mezi biblí a medicínou. Sborník přednášek a stručná historie Sdružení křesťanských zdravotníků v ČR.

- Albrechtice: Nakl. křesťanský život, 2007. 155 s., ISBN 798-80-7112-121-3, s. 113-125.
49. STOFF, Georg. *Dobré slovo u lůžka nemocných*. 1. vyd. Z něm. orig. přeložil Z. C. Fišer. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994. 99 s. ISBN 80-85527-54-5.
50. STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Z angl. originálu *The psychology of ageing* přeložil Jiří Krejčí. 1. vydání, Praha: Portál, 1999, 319 s. ISBN 80-7178-274-2.
51. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 144 s., ISBN 978-80-247-1740-1.
52. TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. 1.vyd. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3.LF UK Praha a FNKV Praha, 2000. 45 s. ISBN 80-238-9506-0.
53. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené vydání. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.
54. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. (Dětství, dospělost, stáří)*. 1. vydání, Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-7178-308-0.
55. VENGLÁŘOVÁ, Martina. *Problematické situace v péči o seniory. Příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. 1. vyd., Praha: Grada Publishing, 2007. 96 s. ISBN: 978-80-247-2170-5.
56. VINARĚ, Oldřich. *Léčba depresí ve stáří*. In: Postgraduální medicína, Praha: Strategie, 1, 1999, č. 6, ISSN 1212-4184, s. 91-98.

C) ENCYKLOPEDIA A SLOVNÍKY

1. *Handbuch der Seelsorge*. 2. Auflage, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983, 1. grundlegung der Seelsorge, s. 21-89; 5. Seelsorge an Menschen mit bestimmten Problemen und in besonderen Situationen, s. 389-509.
2. HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, 2004. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
3. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2 díly. 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. 1399 s., ISBN 80-7017-527-1, pro Českou biblickou společnost, ISBN 80-900881-1-2.
4. *Výkladový ošetrovatelský slovník*. Přel. DiCara, v., Vidovičová, H. 1. české vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. 568 s. ISBN 978-80-247-2240-5.

D) ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY

1. Dignity and Older Europeans. Respektování lidské důstojnosti. Příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů. Projekt paliativní péče v České republice. [online]. Praha: Hospicové občanské sdružení Cesta domů, 2004 [cit. dle 8. března 2008]. Dostupné z:
<http://www.cestadomu.cz/index.php?lang=cs&cmd=page&id=13&item=1>

2. KACZMARCZYK, Stanislav. Pastorce umírajících. [online]. Souhrny přednášek ze 16. celostátní konference, Brno: 15-16. října 2005 [cit. dle 25. července 2008].

Dostupné z: <http://www.honest.cz/krestansky-zdravotnik/>

3. SMILEK, Pavel. Biblický obraz člověka. [online]. Souhrny přednášek ze 16. celostátní konference, Brno: 15-16. října 2005 [cit. dle 25. července 2008].

Dostupné z: <http://www.honest.cz/krestansky-zdravotnik/>

SUMMARY

GERIATRIC PROBLEMS IN PASTORAL CARE

(The precondition of Christian ethics in care of the old people)

A present geriatric situation and its particular social, health, and economic issues have become an urgent appeal to the Christian theology and pastoral care. It is a purpose of this dissertation to search for the significant Christian values that could be generally accepted within the field of geriatric care. The significance of theological reflection consists in an application of general principles and assumptions of pastoral theology to the particular ministerial care for ageing Christians and for the religiously passive seniors in the terminal stage.

Gerontological theories have treated of old age in the categories of involution, regression, and decrease of physical strength and psycho-social abilities until now. On the other side, Christian pastoral theology proposes an approach that integrates biological, psychological, and social changes with existential, spiritual, and value changes. This approach thus calls attention to such gerontological phenomena as the dignity, altruistic love, empathy, and compassionate concern.

Description of bodily, psychological, and social determinations of the elderly and their interpretation are intended for ministers who need this particular theoretical preparation to

improve their competence. On the other hand, philosophical and theological views that are discussed are directed to health professionals, social workers, and others concerned with the geriatric care (relatives, volunteers). The fundamental purpose of this study is to relate Christian values to the all dimensions of human life. It is my conviction that it is impossible to overcome the current ethical relativism without those values.

The text is divided into four chapters. The first chapter deals with a concept of old age and the last things of human being from the philosophical, theological, and gerontological point of view. It defends integral values and positive attributes of ageing and dying to object to a segregation of the elderly and auto/hetero-stereotypes related to old age in our society. Arguments against the segregation stems from the Old and New Testament tradition that regards highly old age and agape - concern for the poorest and weakest within a society. The part called „Selected Philosophical Views on Old Age“ treats of Aristotle's concept of the good and the last things of humans, nature of death in Marcus Aurelius' philosophical works, and Seneca's discussion on the meaningfulness of old age. There are also mentioned gerontological statements in this chapter.

The second chapter is closely related to the first and describes decisive physiological, social, and psychological changes effected by the processes of ageing and dying. Generally accepted topics of social gerontology, such as home and family, loneliness,

isolating anxiety, and intergenerational solidarity, are challenged by the particular interest in the spiritual and religious needs. The chapter is also concerned with the serious illness, pathological ageing, and the most significant geriatric needs.

„The Fundamental Presupposition of the Meaningful Geriatric Care“ is the title of the third chapter. It introduces new concepts and values within the geriatric care: the quality of life and its effect on the last stage of human life; the care of soul and social humanity; the dignity of every human being as the fundamental principle of respectful help and social support. The concept of dignity is particularly emphasized and the empathy, ethical principles, value preferences, and integrity are recognized as the proper purposes of ageing. Bioethics together with the phenomenon of guilt connects the third chapter with the last one.

The fourth chapter is dedicated to postulates of the pastoral care that is provided for the elderly. It describes the fundamental features of pastoral theology, pastoral ministry and its particular competences. The spiritual task of the ministry to the seriously ill is the last topic of the presented work.

The gerontological issues within the context of pastoral ministry demand the interdisciplinary approach that connects the most important geriatric, theological, philosophical, and ethical aspects of old age. As the integral part of the presented study, a sociological research done among 154 respondents (of different age, education and religious orientation) is attached. It found out

contemporary attitudes to old age, value preferences and a position of the pastoral ministry in social expectations.

BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Geriatrická problematika v pastorální péči se zabývá současnou aktuální tematikou stárnoucí populace z hlediska psychických, zdravotně-sociálních a spirituálně-existenciálních proměn.

Poukazuje na postulát křesťanských hodnot ve veškeré péči o seniory a zároveň chce doplnit praktickou teologii o specifickou analýzu nejdůležitějších aspektů stárnutí. Filozoficko-teologicky a gerontologicky reflektuje hodnotovou orientaci seniorů včetně fenoménů důstojnosti, kvality života a mezigenerační lásky. Charakterizuje projevy stáří, zdůvodňuje předpoklady veškeré neterapeutické péče a základní východiska útechy nemocným.

Geriatric problems have become an urgent appeal to the present Christian theology and this study wants to relate Christian values to the all dimensions of human life. Pastoral care proposes an approach that integrates biological, psychological, and social changes with existential, spiritual, and value changes. This approach thus calls attention to such gerontological phenomena as the dignity, altruistic love, empathy, and compassionate concern, because that it is impossible to overcome the current ethical relativism without those values.

- křesťanská etika
 - geriatrická péče
- pastorální péče pro seniory
 - důstojnost ve stáří
 - křesťanské hodnoty
 - mezigenerační láska
 - sociální gerontologie

- Christian ethic
 - geriatric care
- pastoral care for the elderly
- the dignity of the old people
 - Christian values
- intergenerational solidarity
 - social gerontology